

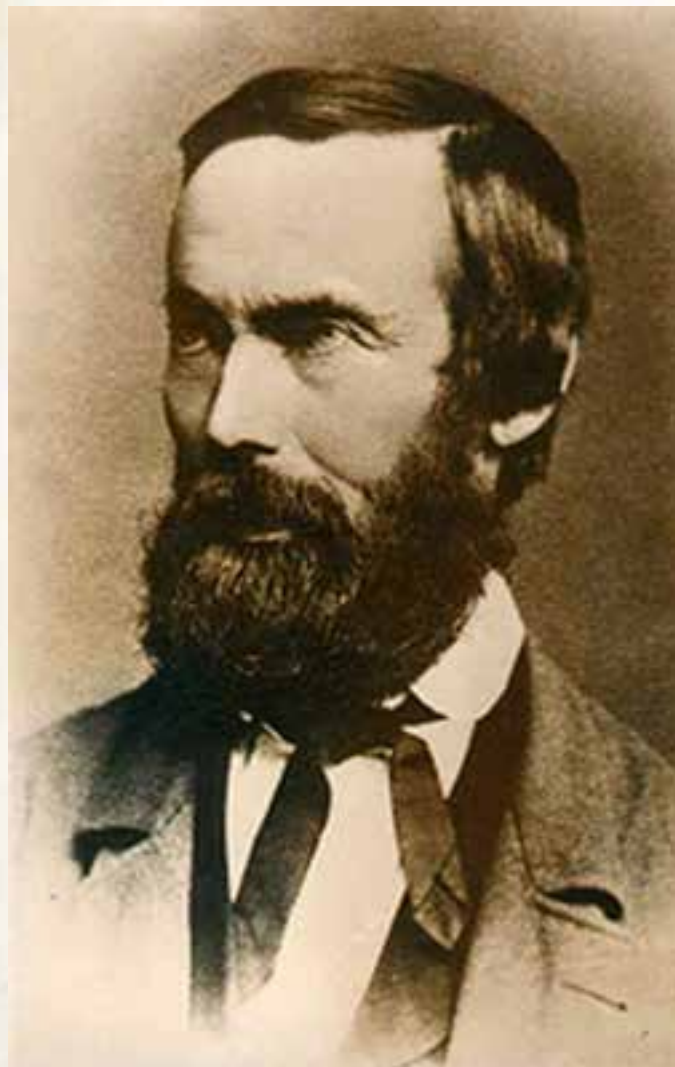
Dølen

Journalist og lyriker

☞ Aasmund Olavsson Vinje (1818–1870) vokste opp i enkle kår i Vinje i Vest-Telemark. Faren var interessert i litteratur, og den unge Aasmund leste alt han kom over. Han arbeidet som omgangsskolelærer i flere år, først i hjemfylket Telemark, senere på Sørlandet.

☞ Fra 1848 skrev han for Morgenbladet, samtidig som han fikk plass på Heltbergs «studentfabrikk». Det siste året på studentfabrikken gikk han sammen med Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Ibsen. Vinje tok examen artium og deretter juridisk embetseksamen. I tillegg studerte han norrønt språk.

☞ I perioden 1851–1858 var han hovedstadskorrespondent for Drammens Tidende. Han utmerket seg som en dyktig journalist. Allerede den gang var han inspirert

av Ivar Aasens arbeid. Vinje skrev dansk, men tok inn stadig flere norske ord og uttrykk i skriftspråket sitt.

🦋 I 1858 startet han sin egen ukeavis, Dølen. Samtidig gikk han over til å skrive landsmål, på den tida et risikabelt prosjekt for en som ville leve av å skrive. Dølen var den første ukeavisa på landsmålet, og den kom ut med ujevne mellomrom helt fram til 1870.

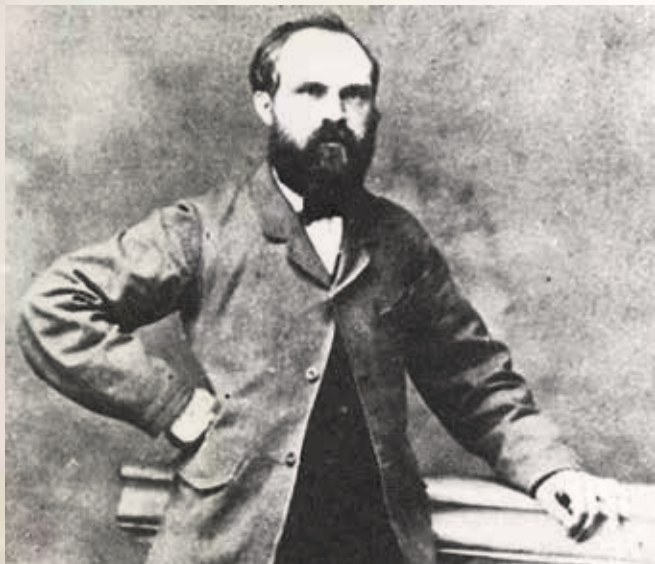
🦋 Vinje var ikke bare journalist, men også lyriker. I dag er det diktene hans på landsmål vi kjenner best, selv om han også skrev dikt på dansk. De fleste diktene stod først i Dølen og ble seinere samlet i egne bøker.

Reidar Djupedal, professor i nordisk språk, mener at Vinje var en foregangsmann for norsk journalistikk og norsk lyrikk.

Aasmund Olavsson Vinje vokste opp i enkle kår i Vinje i Vest-Telemark. Visesangeren Odd Nordstoga er født på nabogården, og er godt kjent i Vinjestova.

Politikk og folkeopplysning

☛ Mellom 1843 og 1848 var Vinje lærer på borgerskolen i Mandal. Her ble han kjent med bondeføreren Søren Jaabæk, som sammen med Johan Sverdrup la grunnlaget for partiet Venstre. Jaabæk vakte den politiske interessen hos den

unge telemarkingen, og Vinje begynte å skrive innlegg i aviser, både lokalt og sentralt. Fra nå av var han sterkt opptatt av politikk og samfunnsforhold, og ikke minst av moderniseringen som den tekniske utviklingen medførte.

☛ Gjennom hele livet var folkeopplysning og arbeidet for dannelse og utdanning et viktig mål for Vinje. Han ville få folk til å tenke kritisk og gjøre seg opp selvstendige meninger. I en av avisartiklene sine fra tida i Drammens Tidende skrev han: «*Sandheden er ikke noget fixt og færdigt, men en Proces, noget flydende. Det er alene grovslagne Mennesker som vil tage Sandheden og putte den i Lommen.*» Denne kritiske grunnholdningen til etablerte sannheter og vanetenking preget også hele det journalistiske arbeidet hans.

Kritisk journalist med tvisyn

☞ Vinje var et skrivende menneske og levende interessert i det meste som rørte seg rundt han. Han stilte høye krav til journalistrollen: En journalist skulle være veileder og opplyser, og han skulle evne å se en sak fra mer enn en side. Det var ikke vanlig på den tida, og var en av grunnene til at kritikerne hevdet at han var vinglete. Men Vinje avviste kritikken og pekte på at han hadde et *tvisyn*. Med andre ord: Han mente selv han hadde evnen til å se en sak fra flere sider, og at det var nødvendig å bruke denne evnen.

☞ Dette tvisynet er blitt stående som et kjennetegn ved avismannen Vinje. I dag er det et krav til journalister at de skal kunne se en sak fra mer enn en side, og vi kan derfor kanskje hevde at Vinje var den første kritiske journalisten her i landet.

En karikatur av Vinje i bladet *Vikingen* (1865), med overskrifta «Hva der bliver av norske Forfattere». Vinje hadde på den tida en stilling som ekstraskrivar i Justisdepartementet. Journalistikken ga ikke noka inntekt å leve av.

Reporter og fotturist

☛ Vinje elsket å reise. Sommeren 1860 dro han til Trondheim for å være med på kongekroningen av Karl 4. Han tok toget til Eidsvoll, og derfra gikk turen videre gjennom Østerdalen og over Dovre fram til stiftsstad. Hjemturen gikk med båt til Kristiansund, deretter til fots gjennom Romsdal og Gudbrandsdalen tilbake til Kristiania.

☛ Inntrykkene fra denne reisa ble utgitt i bokform i 1861 med tittelen *Ferdaminni frå Sumaren 1860*. Boka er en essayistisk reiseskildring, der Vinje fletter sammen naturskildringer, anekdoter og andre korte fortellinger, dikt, små personportretter og refleksjoner over folk og levesett ulike steder på ferden. Han roser mye av det han ser underveis, samtidig som han er kritisk til det han oppfatter som vanstell og ukyndighet hos bøndene.

Fra Jotunheimen

*Vinje sitt åpningsdikt til reiseskildringen
Ferdaminni frå Sumaren 1860*

«Grauten på Grut»

☛ Et av kapitlene i *Ferdaminni frå Sumaren 1860* har tittelen *Grauten på Grut*. Vinje har gått fra Rennebu, badet i Orkla og kjenner at sulten melder seg. Han stikker innom gjestgivergården på Grut og får servert havregrøt:

Det var Havregraut av det rette Slaget, det. Sådene stod med Piggar nett som Busti på ein Griserygg, og svart var han som Oskegraut. Eg fekk god Mjolk og åt og åt, og det skura ned gjennom Halsen, liksom når Grantoppen vert slipa og dregen ned igjennom Omnspipa. Det var så det skalv i meg av all denne sæle Nytinga i kvar Beten. Men då eg bar til at metna, tenkte eg på at gjeva ut ei Lærebok i Etarvitenskapen (Gastronomi), der Grauten på Grut skulde vera fyrste Kapitelet. Storetarar skulle kjenne for ei Sæle det er når det såleis skrapar og riflar ned igjennom og riv med seg gamle Mat-syndar.

☞ Vinje skildrer matopplevelsen detaljert og med en god porsjon humor og ironi. Men måltidet gir han også anledning til å reflektere over hvorfor folk dyrker nettopp havre i kystområdene nord og vest i Norge:

Det er inkje Under, at Folk her Nordanfjølls og Vestanfjølls langs Sjøkanten saar mest berre Havre. Salt Sild og slik Havregraut er noko som kan bita og skrapa og kveikja opp det late Huglyndet; og so er Havren ein slik Slusk, at han kan veksa i kaldsur Jord, der Bygg og finare Kornslag døyr ut.

☞ Vinje peker på at det er fullt mulig å dyrke bygg mange steder der det nå bare vokser havre, men det krever at en veiter ut jorda slik at den blir tørrere.

☞ Etter denne mer saklige redegjørelsen kommer Vinje plutselig til å tenke på den norrøne guden Tor. *Den eldre Edda* forteller at også han livnærte seg av havre

og sild. Det er lett å skjønne at Tor var en omtykt gud i gamle dager, synes Vinje, for han var så lik de menneskene som dyrket han, han spiste til og med det samme som de. Det eneste Tor manglet, legger han til, var humor.

☞ Hva vil Vinje med denne ironiske sammenlikningen? Vi vet at han hadde lite til overs for idealiseringen av den norske bonden og den norske væremåten, som var vanlig hos de nasjonalromantiske forfatterne på 1800-tallet. I «Grauten på Grut» prøver han å tegne et mer realistisk og troverdig bilde av menneskene i et norsk dalføre, samtidig som han stiller seg kritisk til måten jordbruket ble drevet på rundt om på bygdene.

Aasmund Olavsson Vinje tråkket nok mange på tærne med det han skrev. Hør hva professor Olav Midttun forteller om reaksjonene på fortellingen om Grauten på Grut.

Vinje som lyriker

☞ Vinje skrev en del lyrikk og ga ut tre diktsamlinger: *Diktsamling* (1864), *Storegut* (1866) og *Blandkorn* (1867). De fleste diktene i disse samlingene var tidligere publisert i Dølen, enkelte også i *Ferdaminni frå Sumaren 1860*.

☞ Mange av diktene til Vinje er blitt en del av den nasjonale lyrikkarven vår, ikke minst de som er tonesatt: «Ved Ron-

dane», «Gamle Mor», «Våren», «Den dag kjem aldri» og «Blåmann».

☞ Diktet «Ved Rondane» ble først trykt i *Ferdaminni frå Sumaren 1860* og hører til de mest kjente. Det åpner slik:

*No ser eg atter slike fjell og dalar
som dei eg i min første ungdom såg.
Og same vind den heite panna svalar,
og gullet ligg på snjo, som før det låg.
Det er eit barnemål som til meg talar,
og gjer meg tankefull, men endå fjåg.
Med ungdomsminne er den tala blanda:
Det strøymer på meg so eg knapt kan anda.*

☞ Diktet skildrer en sterk naturopplevelse. Jeg-personen kommer til å tenke på barndommen sin og kjenner glede over at fjellene og landskapet fortsatt gjør et like sterkt inntrykk på han som før. Han er blitt eldre, men han vet hvor han kommer fra, og denne vissheten gjør han trygg og glad.

☞ Det mest kjente kjærlighetsdiktet til Vinje er nok «Den dag kjem aldri». Her bruker Vinje en strofeform fra folkelitteraturen, nystevet. Den passer godt til den konkrete, enkle skildringen av en intens forelskelse.

Tyteberet lest av
Olafr Havrevold

Vinjes sanger
på YouTube

Den dag kjem aldri

*Den dag kjem aldri at eg deg gløymer;
for om eg søver, eg om deg drøymer.
Om natt og dag er du like nær,
og best eg ser deg når mørkt det er.*

*Du leikar kringom meg der eg vankar.
Eg høyrer deg når mitt hjarta bankar.
Du støtt meg fylgjer på ferdi mi,
som skuggen gjeng etter soli si.*

*Når nokon kjem og i klinka rykkjer,
d'er du som kjem inn til meg, eg tykkjer.
Eg sprett frå stolen og vil meg te,
men snart eg sig atter ende ned.*

*Når vinden lint uti lauvet ruslar,
eg trur d'er du som gjeng der og tuslar!
Når sumt der burte eg ser seg snu,
eg kvekk og trur det må vera du.*

*I kvar som gjeng og som rid og køyrer,
d'er deg eg ser; deg i alt eg høyrer:
i song og fløyte- og felelåt,
men endå best i min eigen gråt.*

Språket til Vinje

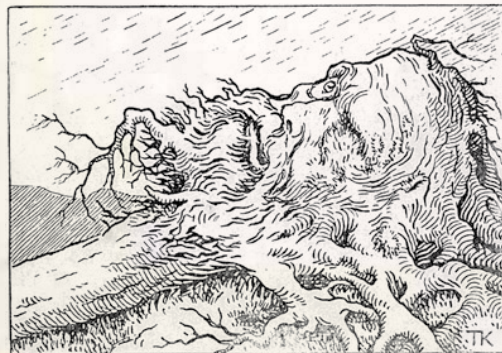
☞ På midten av 1800-tallet var språket i avisene preget av den kansellistilen som var vanlig i akademiske utredninger og i lovtekster. Setningene var lange og innfløkte, med mange vanskelige ord. Et slikt språk var ikke lett å forstå for folk flest. Vinje var kritisk til denne måten å skrive på:

Og det er Mange, som hava kjært seg for, at Stilen er tung og fuld av Kunstord. Eg er ikki blind for Nyttan af ein slik lærd Stil; den agar eller imponerar mangein Lesar; for han trur, at det maa vera grovt til lærde Menn, som skriva slikt eit lærd Spraak. So skriv Futen og Skrivaren og so skriv Professorenen og sjølv Kongsråaden.
(Vort land 7.4.1867)

☞ Vinje brukte selv en mye enklere og konkret skrivemåte som var mer i tråd med det talemålet leserne hans kjente til.

☞ Før han startet Dølen i 1858, brukte Vinje dansk som skriftspråk. Etter at Aasen hadde laget de første tekstprøvene av landsmålet tidlig i 1850-årene, var Vinje en av de første til å ta språket i bruk. Men han holdt seg ikke til den landsmålsnormen som Aasen hadde satt opp. Han skrev et landsmål med talemålsformer fra sin egen landsdel, nemlig Vest-Telemark, og han var svært glad i å lage nye ord.

Karikaturen «Vinjefurua» av Theodor Kittelsen

Journalistikken vokser fram

☞ I den norske grunnloven av 1814 er ytringsfrihet nedfelt som en grunnleggende rett for alle borgere. Ytringsfriheten var en viktig forutsetning for framveksten av journalistikken. Fra midten av 1800-tallet var redaktører og journalister etablert som egne yrkesgrupper i Norge.

☞ Av de avisene som ennå finnes i dag, er Adresseavisen i Trondheim den eldste (1767). Morgenbladet (1819) var den første norske dagsavisa. Den første samiske avisa, Muiltalægje, kom ut i 1873.

☞ Fra midten av 1800-tallet hadde avisene funnet sin form som nyhetsmedier. Avisene var også viktige redskaper i folkeopplysningen og i den gryende politiske

debatten. I 1880-årene ble de politiske partiene Høyre, Venstre og Arbeiderpartiet stiftet. Flere aviser etablerte seg som talerør for disse partiene, både nasjonalt og lokalt. I 1890 fantes det om lag 100 aviser i landet.

☞ I tida før vi fikk radio, tv og Internett, var det avisene som ga folk flest innsikt i norsk innenrikspolitikk og i det som hendte i hovedstaden. Som hovedstads-korrespondent for regionavisa Drammens Tidende hadde Vinje en viktig posisjon:

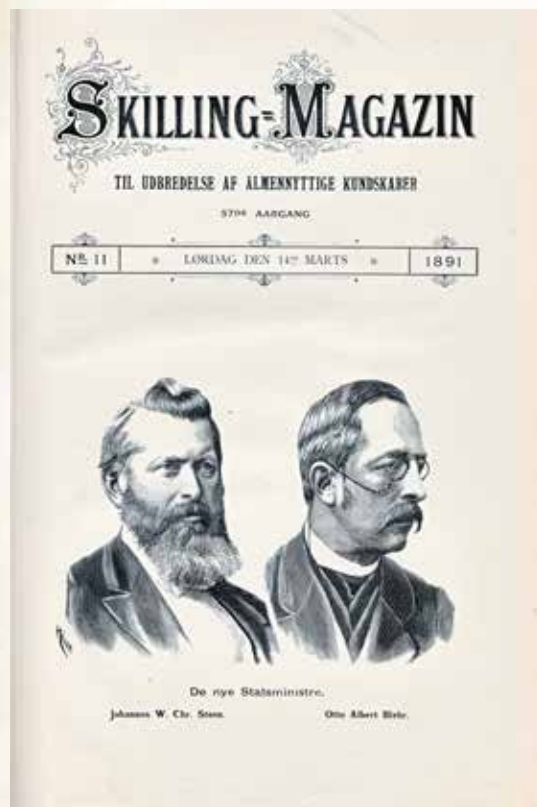
Intet Provindsblad, der vil gjælde for velopdragent og «tidsvarende», tør længere mangle sin Kristiana Korrespondentartikel. Den er ligesaa nødvendig for Bladet, som en Dram paa Morgenkvisten for Sjoueren.
(Krydseren 19.3.1851)

Kulturformidling og underholdning

☞ Fra midten av 1800-tallet kom det ut tidsskrifter og ukeblad som rettet seg mot folk flest. Bedre skolegang førte til at de fleste kunne lese, og etterspørselen etter lesestoff økte. Tidsskriftene, som for eksempel Dølen, inneholdt både populærvitenskapelige tekster, dikt og fortellinger.

☞ Det illustrerte bladet Skilling-Magazin kom ut i perioden 1835–1891. Undertittelen «Til Udbredelse af almenyttige Kundskaber» viser at bladet så på seg selv som et bidrag til folkeopplysningen. Illustrasjonene skulle motivere folk til å lese.

☞ Men ukebladene hadde også som mål å underholde leserne. Vikingen, fra 1862, var et vittighetsblad som inneholdt karikaturtegninger og drev harselas med aktuelle nyhetssaker.

☞ I 1877 ga den danske Allers-familien ut ukebladet Illustreret Familie-Journal, som seinere ble ukebladet Allers. Trykkkvaliteten var så god at enkelte hengte bildene på stueveggen til pynt.

